

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا^۱**A Qualitative Pathology of High School Media Thinking and Literacy Course in the Implementation Stage**

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۰۱

H. Kadkhodaeyan Arani**F. Vafsyani (Ph.D)****B. Sahandari (Ph.D)**حسین کدخدائیان آرانی^۲فرزانه واصفیان^۳بدری شاه طالبی^۴

Abstract: The main goal of the current research was to examine the qualitative pathology of the middle school thinking and media literacy course in the implementation stage. The research was carried out by the phenomenological method with the participation of 18 individuals. The findings showed that executive damages include inconsistent content (failure of students in determining the accuracy of information, failure to lead students toward reflection and critical understanding of information, inability to meet students' information needs, failure of students to promote responsibility of choice and the use of messages, the problems of students in recognizing visual forms of communication), the weakness of school activists (weak media literacy of principals, assistants and teachers), uninformed and non-accompanied parents (lack of attention to parents' education and their role in supporting media literacy education, parents' ignorance in reasonable exposure to the media and the media literacy lesson), ignoring the hardware (not considering the appropriate space and location, lack of necessary facilities to produce multimedia content, lack of support forces to repair, maintain and update the classroom hardware).

Keywords: secondary school, media thinking and literacy, implemented curriculum, pathology, teachers' views

چکیده: هدف اصلی مقاله حاضر آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا بود. پژوهش با روش پدیدارشناسی با مشارکت ۱۸ نفر اجرا شد. یافته‌ها نشان داد آسیب‌های اجرایی شامل محتوای ناسازگار (عدم توفیق دانش‌آموزان در تعیین صحت و درستی اطلاعات، عدم منجر شدن دانش‌آموزان به تأمل ورزی و فهم انتقادی اطلاعات، ناتوانی نسبت به نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان، عدم توفیق دانش‌آموزان نسبت به ارتقاء مسئولیت‌پذیری انتخاب و استفاده از پیام‌ها، اشکال دانش‌آموزان در شناخت شکل‌های بصری ارتباط)، ضعف کنشگران مدرسه‌ای (ضعف سواد رسانه‌ای مدیر، معاونان و دبیران)، والدین ناآگاه و غیرهمراه (کم‌توجهی به آموزش والدین و نقش آن‌ها در حمایت از آموزش سواد رسانه‌ای، ناآگاهی والدین در مواجهه معقول با رسانه‌ها و درس سواد رسانه‌ای)، نادید گرفتن سخت‌افزارها (در نظر نگرفتن فضا و مکان مناسب، نبود امکانات لازم جهت تولید محتوای چندرسانه‌ای، عدم وجود نیروهای پشتیبان جهت تعمیر، نگهداری و به‌روزرسانی سخت‌افزارهای کلاس) هستند.

کلیدواژه‌ها: دوره متوسطه، تفکر و سواد رسانه‌ای، برنامه درسی اجرا شده، آسیب‌شناسی، دیدگاه دبیران.

- این مقاله مستخرج از رساله دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه با عنوان «آسیب‌شناسی سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم به‌منظور اصلاح الگوی برنامه درسی موجود» است.
- دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، واحد میمه، دانشگاه آزاد اسلامی، میمه، ایران hoseink2241@gmail.com
- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد میمه، دانشگاه آزاد اسلامی، میمه، ایران (نویسنده مسئول) vasefian@yahoo.com
- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران (خوراسگان) b_shahtalebi2005@yahoo.com

انسان مدرن از بدو تولد با دنیای رسانه‌ای شده تعامل داشته، از آن استفاده می‌کند و حتی وابسته به آن می‌شود. رسانه‌ها به سرعت هر چه تمام‌تر به روز می‌شوند و داده‌های متنوعی را در اختیار افراد می‌گذارند. نیاز روز افزون به استفاده از فناوری، بستر مناسبی برای ورود پرشتاب تولیدکنندگان پیام فراهم می‌سازد. دانش‌آموزان نوجوان و جوان نیز مانند سایر اقشار جامعه، تحت تأثیر تحولات دنیای مجازی و رسانه‌ها قرار می‌گیرند. کسب توانایی‌های لازم برای مواجهه با انواع محتوای رسانه‌ای و مقابله با آسیب‌های احتمالی برای این گروه ضروری است. سواد رسانه‌ای مهارتی می‌باشد که به نظر می‌رسد قادر است، تأثیرات رسانه‌های مختلف را تا حدی تعدیل کند و به دانش‌آموزان این امکان را بدهد که با آگاهی کامل، پیام رسانه‌ها را پردازش کنند. سواد رسانه‌ای توانایی ارزشیابی و تفسیر پیام‌ها و قدرت تولید و انتقال اطلاعات به دیگران در قالب‌های مختلف با ابزارهای گوناگون را در انسان ایجاد می‌کند. دانش‌آموز دارای سواد رسانه‌ای، دانش و مهارت لازم برای درک بهتر، خطای کمتر و بهره بیشتر در هنگام تعامل با رسانه‌ها داراست. البته آموزش سواد رسانه‌ای که به تازگی خود را در بین دیگر آموزش‌های رسمی می‌بیند دچار آسیب‌های مختلفی است.

برای آنکه انسان بتواند در یک جامعه رسانه‌ای شده، عملکرد و ارتباطات اجتماعی سالم، مطلوب و مناسبی با رسانه‌ها داشته باشد، باید بتواند اشکال مختلف رسانه‌ها را از یکدیگر تشخیص دهد و بداند که ارتباط با رسانه‌ها سؤالات اساسی و مفاهیم اصولی را چگونه مطرح کند تا به مخاطبی بیسواد، بی‌هویت، تک ساحت، ناتوان، مصرف کننده و فاقد جسارت تبدیل نگردد. این فرایند مستلزم دستیابی به سطح معقولی از مهارت‌ها و دانش است تا بر پایه آن بتوان ارتباط با رسانه‌ها را در پیش گرفت و از حالت انفعالی و یکسویه با رسانه‌ها خارج شد (ناظمی، ۱۳۹۵: ۲).

از نظر والتونن، تدری، مکیتالو و وارتیانن^۱ (۲۰۱۹) در طی چند دهه گذشته فضای رسانه به شدت تغییر کرده است. اتفاقاتی مانند تولید محتوای چند رسانه‌ای، سانسور و فیلتر کردن اطلاعات، ردیابی اقدامات کاربران، مهندسی رفتار، تبلیغات هدفمند، گسترش اطلاعات نادرست و تغییر گرایش‌های سیاسی از جمله این تغییرات می‌باشد. به لحاظ سیاسی در شرایط کنونی، صاحبان

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا قدرت در سراسر دنیا در پی آن هستند که با توسل به هر ابزاری، بر نفوذ خود در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه بیفزایند. تهاجم فرهنگی و نفوذهایی که انجام می‌شود ناشی از برنامه‌ریزی‌های سایبریک صاحبان قدرت است و آثاری همچون تضعیف و تخریب مبانی فکری، جدایی از فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی مطلوب و سست شدن احساسات افراد نسبت به آن را در پی دارد. در این میان رسانه به‌عنوان اثرگذارترین ابزار در عرصه بین‌المللی شناخته می‌شود. استفاده از رسانه برای تضعیف کشور هدف و بهره‌گیری از توان و ظرفیت رسانه‌ها اعم از رسانه‌های نوشتاری، دیداری و شنیداری و به کارگیری اصول تبلیغات و عملیات روانی، به‌منظور کسب منافع، از اهداف اصلی این کشورهاست. ایران به دلیل رویارویی با کشورهای سلطه‌گر و داشتن یک ایدئولوژی مستحکم برای مقابله با آنان، هدف سنگین‌ترین بمباران رسانه‌ای قرار گرفته است. در واقع، کشورهای غربی برای نفوذ در ایران و اثرگذاری بر فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی، رسانه را بهترین وسیله برای رسیدن به این امر می‌دانند (معتضدی، ۱۳۹۳: ۲). در میان انواع مخاطبان رسانه‌ها، دانش‌آموزان متوسطه دوره دوم که در سنین نوجوانی هستند بیشتر از همه تحت تأثیر رسانه‌ها قرار دارند. برای آن‌ها جهان واقعی و روزمره با جهان رسانه‌ای فرقی نمی‌کند و از این جهت با دیگر مخاطبان رسانه‌ها متفاوت‌اند. همچنین نباید فراموش کرد که رسانه‌ها در جامعه‌پذیر کردن این مخاطبان نقش بسزایی دارند (عیدی زاده، ۱۳۹۲: ۸۴). نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که دانش‌آموزان دوره متوسطه که در سنین نوجوانی قرار دارند زمان بیشتری را صرف رسانه‌های مانند تلویزیون، اینترنت، فیلم، بازی ویدیویی و شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر موبایل می‌کنند و البته به دلیل ریشه‌دار نبودن باورها و نگرش‌هایشان در برابر تلقین‌ها و عملیات تبلیغی و غلبه احساسات و هیجان‌ها آسیب‌پذیرتر هستند (ماتیوس، ۲۰۲۰). نتیجه این تأثیرپذیری به صورت افت تحصیلی، مزاحمت‌های اینترنتی، ضرر و زیان اقتصادی، مشکلات اخلاقی و رفتاری و آسیب‌های اجتماعی نوپدید [مانند تعارض ارزش‌ها، گسترش ارتباطات نامتعارف میان جوانان، شکاف نسلی با والدین و افراد جامعه، سوءاستفاده‌های جنسی، انزوای اجتماعی] و مشکلات و شبهات هویتی (نجفی، ملکی، سبحانی نژاد و مصباح، ۱۴۰۰: ۶۰) آشکار می‌شود. برنامه درسی تفکر و «سواد رسانه‌ای» واکسنی است که هجمه‌ها و آسیب‌پذیری نوجوانان را به شدت کاهش می‌دهد و اگر خوب به اجرا درآید و نهادینه شود ریشه‌کن می‌کند (صفیان بلداجی، حسینی خواه، باقری و علی عسگری،

۱۳۹۸: ۴۱) البته این سواد برای دبیران هم لازم و ضروری است چرا که آن‌ها در جامعه‌ای اطلاعاتی و هوشمند زندگی می‌کنند و اقتدار علمی آنها می‌طلبد که مسلط و مجهز به آن باشند (مشهدی، ۱۴۰۱: ۹۹).

فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسات کتابداری^۱ (۲۰۱۵) معتقد است سواد رسانه‌ای آموزه‌ای از تکنیک‌های بهره‌وری مؤثر از رسانه‌ها و کسب بینش و درک برای تشخیص و ارزیابی پیام‌های مفید از غیرمفید است. البته باید بدانیم که سواد رسانه‌ای مرتبط با تمامی رسانه‌هاست و شامل تلویزیون و فیلم، رادیو و ضبط و صدا، رسانه‌های چاپی، اینترنت و تمامی دیگر تکنولوژی‌های ارتباطی دیجیتال جدید می‌شود. سواد رسانه‌ای در یک تعریف بسیار کلی عبارت است از نوعی درک و مهارت که به فرد کمک می‌کند تا بتواند رسانه‌ها و پیام‌های منتشر شده توسط آن‌ها را بفهمد، تحلیل کند و موقعیت حقیقی را بشناسد (داگلاس، فانک و شرر^۲، ۲۰۱۹). از نظر او افراد باسواد رسانه‌ای می‌دانند به چه اطلاعاتی در چه زمانی نیاز دارند. آن‌ها جایگاه و نیت تولیدکنندگان پیام را به خوبی درک می‌کنند. پس تحلیل و ارزشیابی اطلاعات، غرض‌ورزی‌ها و شگردهای موجود در درون پیام‌ها از جمله مهارت‌هایی است که این افراد کسب کرده‌اند (نیوجنت و بردین^۳، ۲۰۱۸).

یکی از اهداف یونسکو در آموزش سواد رسانه‌ای ارتقاء مهارت‌های تحلیل انتقادی رسانه‌ها و پیام‌های آشکار و تلویحی درون آن‌ها است. از نظر این نهاد فرهنگی سواد رسانه‌ای تلاش دارد تا فرد را برای درک، توصیف و ارزیابی پیام‌های رسانه‌ای آماده سازد به نوعی که شاهد خودمدیریتی در عرصه دریافت و نهادینه شدن پیام باشد و بتواند از حالت پذیرندگی و انفعال صرف در مقابل رسانه‌ها خارج شود (یونسکو، ۲۰۱۱: ۱۸).

بر اساس نظر هابز^۴ (۲۰۰۷) سواد رسانه‌ای به افراد کمک می‌کند تا تماشاگری صرف را کنار بگذارند و به‌عنوان تماشاگر فعال و انتقادی نقش‌آفرینی کنند. طبق این دیدگاه سواد رسانه‌ای هشدار می‌دهد که همه پیام‌های ارسال شده توسط رسانه‌ها دارای مفهوم و پشتوانه‌ای قصد شده

1. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)

2. Douglas, Funk & Share

3. Nugent & Berdine

4. Hobbs

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا هستند و منعکس‌کننده انگیزه‌ها و ایده‌های ارسال‌کنندگان می‌باشند. پس فرد می‌تواند به صورت عقلانی و با وضوح بالا بیندیشد و ارتباط منطقی بین پیام‌ها را متوجه می‌شود. پاتر^۱ (۱۳۹۱) معتقد است که سواد رسانه‌ای سه مؤلفه بنیادین دارد. اول: «جایگاه شخصی» که در واقع، همان توان و برنامه شامل اهداف و انگیزه‌هاست و در حین فرایند پردازش اطلاعات به وجود می‌آید. دوم: «ساختار دانش» است که مجموعه اطلاعات سازماندهی‌شده در حافظه فرد هستند و با مراقبت و دقت فردی شکل می‌گیرند و سوم «مهارت» هایی‌اند که با تمرین و تکرار ارتقاء می‌یابند. ارزیابی^۲ (متمرکز، جزئی، ساختاری)، ارزشیابی^۳، گروه‌بندی^۴، استقراء^۵، قیاس^۶، ترکیب^۷، تلخیص^۸ از جمله این مهارت‌ها هستند.

پژوهش‌های داخلی مثل سلیمان، خسروی و حداد (۱۳۹۲) کرمی نامیوندی (۱۳۹۵) و دلاور، خانیکی و شاه‌حسینی (۱۳۹۵) نشان می‌دهند که علی‌رغم تسلط دانش‌آموزان به نحوه کار با رسانه‌های نوین ارتباطی، هنوز تحلیل نقادانه در ارتباط با پیام‌های موجود در رسانه‌ها، استفاده مطلوب از آن‌ها، مدیریت مصرف رسانه‌ای، گزینش‌گری اطلاعات و پردازش پیام، توانمندی‌های لازم را کسب نکرده‌اند و نگرانی‌هایی اساسی در این زمینه وجود دارد. پژوهش‌هایی هم هستند که نشان می‌دهند ضعف دانش‌آموزان در سواد رسانه‌ای به دلیل نامطلوب بودن برنامه‌های درسی و آسیب‌های زمینه‌ای و اجرایی می‌باشد. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به هاشمی (۱۳۹۶)، نامور و ترکیان تبار (۱۳۹۶)، سلطانی فر (۱۳۸۷) اشاره نمود. هاشمی برنامه درسی تفکر و سواد رسانه‌ای را ناهمسو با پیچیدگی‌های رسانه‌ای و پیام‌های موجود در آن دانسته است. نامور و ترکیان تبار اعلام کرده‌اند که راهیابی فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی به نظام آموزش کشور به کندی صورت گرفت و هنوز هم برخی از مدارس از حداقل‌ها در این زمینه محروم هستند. سلطانی فر نیز معتقد است سطح سواد رسانه‌ای در میان سه گروه دانش‌آموزان، مربیان و اولیا متفاوت بوده و والدین و معلمان نمی‌توانند در مورد چگونگی استفاده از اینترنت به دانش‌آموزان آموزش لازم را

-
1. Potter
  2. Analysis
  3. Evaluation
  4. Grouping
  5. Induction
  6. Deduction
  7. Synthesis
  8. Abstraction

ارائه دهند و مرجعی برای نوجوانان به شمار نمی‌آیند. والدین و به خصوص مربیان باید توانمندی و سطح سواد اینترنتی و رسانه‌ای خود را افزایش دهند. این در حالی است که در برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) توصیه شده است که نهاد تعلیم و تربیت وظیفه دارد به نیازها و مطالبات اجتماعی حساس باشد و در صدد برطرف کردن مطلوب آن‌ها برآید.

با توجه به تأثیرپذیری بسیار بالای نوجوانان از رسانه‌های جمعی و اینترنتی و همچنین نتیجه مرور پژوهش‌ها که نشان می‌دهد سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان دچار آسیب است و باید ابعاد مختلف آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که از دیدگاه دبیران، درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا^۱ دچار چه آسیب‌هایی است؟

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع کیفی بود که با روش پدیدارشناسی مورد نظر هوسرل^{۳۳} اجرا و با مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند گردآوری شد. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ۱۸ نفر از دبیران درس تفکر و سواد رسانه‌ای اصفهان در سال ۱۴۰۰ بودند. برای انتخاب از رویکرد هدفمند و معیار اشباع نظری^۴ استفاده شد. مصاحبه‌ها بین ۴۰ تا ۶۰ دقیقه انجام، و با ۱۸ مصاحبه، اطلاعات به اشباع رسید. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها، از طریق تحلیل مضمون^۵ صورت گرفت. تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. مراحل تحلیل مضمون شامل تجزیه و توصیف متن (آشنا شدن با متن، ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری، جستجو و شناخت مضامین)، تشریح و تفسیر متن، ترکیب و ادغام متن می‌باشد (جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ زاده،

---

۱. از سال ۱۳۹۵ و به استناد مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش درس اختصاصی به نام "تفکر و سواد رسانه‌ای" در پایه دهم متوسطه بستر و ابزار "آموزش سواد رسانه‌ای" شده است.

2. Husserl

۳. هوسرل پدیدارشناسی را به عنوان برابری عینیت و ذهنیت و در نهایت حاکمیت ذهنیت بر کار خود متمرکز نموده است. از نظر او پدیدارشناسی، اساس مطالعه تجربه زیسته یا جهان زندگی است. پدیدارشناسی به جهان آن چنان که به وسیله یک فرد زیسته می‌شود، نه جهان یا واقعیتی که چیزی جدای از انسان باشد، توجه دارد. لذا این پرسش را مطرح می‌سازد که تجربه زیسته چه نوع تجربه‌ای است؟ جهان زندگی همان تجربه‌ای است که بدون تفکر ارادی و بدون متوسل شدن به طبقه بندی کردن یا مفهوم سازی، حاصل می‌شود و معمولاً شامل آن چیزهایی است که مسلم دانسته می‌شوند یا آن چیزهایی که متداول هستند (سلیمی و شرفی، ۱۳۹۴: ۸).

4. Theoretical Saturation

5. Thematic analysis

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا
۱۳۹۰: ۱۷۸). برای افزایش دقت تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها از روش پرسش از همکار^۱ و کاوش به
وسیله افراد مورد مطالعه^۲ (هالوی و ویلر^۳، ۲۰۰۹) استفاده شد. پرسش از همکار بدین صورت بود
که اساتید راهنما و مشاور بر فرایند و صحت بررسی داده‌ها نظارت داشتند تا روند و نتایج اطمینان
بخش باشد. کاوش به وسیله افراد مورد مطالعه نیز این گونه بود که داده‌ها پس از پیاده شدن،
شناسایی و دسته‌بندی نزد دبیران عودت داده شد تا آن‌ها بر صحت برداشت محقق از مصاحبه‌ها و
تجربیات زیسته نظر دهند.

یافته‌ها

۱- توصیف کتاب

کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای در کلیه رشته‌های نظری،
فنی و حرفه‌ای و کاردانش تدریس می‌شود. این کتاب با
شروع سال تحصیلی ۱۳۹۵ برای اولین بار در سیستم آموزش
رسمی آموزش داده شد. نسخه جدید این کتاب شامل ۱۸۰
صفحه بوده و در سال ۱۳۹۹ در پایه‌های تحصیلی دهم و
یازدهم مورد استفاده قرار گرفته است. البته این درس
به صورت انتخابی است و مدارس با توجه به شرایط و نیاز
مدرسه از بین سه درس سواد رسانه‌ای، هنر و کارآفرینی یکی

را انتخاب کرده و برگزار می‌کنند. کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای در هفته ۲ ساعت تدریس می‌شود و
انتظارات عملکردی به طور نسبی در طول سال تحصیلی ۵۶ ساعت پیش‌بینی شده است.
به عبارت دیگر در سال تحصیلی ۲۸ جلسه آموزشی معادل ۵۶ ساعت آموزش برای این درس در
نظر گرفته شده است. این درس به صورت جزئی از یک بسته آموزشی وارد فرایند اجرا شد و تنها
از کتاب درسی تشکیل نشده است. علاوه بر تألیف آن، لوح فشرده (DVD) حاوی ۵۰ کلیپ تهیه
شده است که دبیران در کلاس درس از آن می‌توانند بهره‌مند شوند. انتظارات عملکردی درس
تفکر و سواد رسانه‌ای از دانش‌آموزان این گونه است:

1. Peer Debriefing
  2. Member Check
  3. Halloway & Wheeler
- ۱۳۵

جدول ۱: فصول، دروس و زمان‌بندی کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای

فصل	عنوان فصل	عناوین دروس	زمان در نظر گرفته شده
اول	ما و رسانه‌ها	درس ۱: مسابقه رسانه‌ها با زمان درس ۲: پیام همبرگری درس ۳: پنج‌گانه سواد رسانه‌ای ^(۱)	۶ ساعت
دوم	فنون خلق پیام رسانه‌ای	درس ۴: تصاویر بی‌طرف نیستند! درس ۵: از بازنمایی تا کلیشه درس ۶: فنون اقناع ^(۱) درس ۷: ما هم می‌توانیم! درس ۸: فنون اقناع ^(۲)	۱۰ ساعت
سوم	نادیده‌های رسانه‌ها	درس ۹: مهندسان پیام درس ۱۰: بازیگردانان بزرگ درس ۱۱: دروازه‌بانی خبر	۸ ساعت
چهارم	مخاطب‌شناسی	درس ۱۲: مخاطب خاص! درس ۱۳: مخاطب فعال یا منفعل! درس ۱۴: مخاطب بی‌مخاطب!	۶ ساعت
پنجم	رسانه و سبک زندگی	درس ۱۵: هر چیز که در جستن آنی، آنی درس ۱۶: کلیشه بدن درس ۱۷: بازی زندگی است درس ۱۸: زندگی دوم درس ۱۹: پنج‌گانه سواد رسانه‌ای ^(۲)	۱۲ ساعت
ششم	رژیم مصرف رسانه‌ای	درس ۲۰: مراقب اضافه‌بار باشید! درس ۲۱: من از رسانه‌ها، هوشمندانه استفاده می‌کنم! درس ۲۲: اخلاق رسانه‌ای	۶ ساعت
	فعالیت اختیاری با طراحی دبیران		۸ ساعت

۲- آسیب‌شناسی کتاب

۲-۱- محتوای ناسازگار آموزش سواد رسانه‌ای

آسیب‌های محتوایی در چهار مورد «عدم توفیق دانش‌آموزان در تعیین صحت و درستی اطلاعات»، «عدم منجر شدن دانش‌آموزان به تأمل‌ورزی و فهم انتقادی اطلاعات»، «ناتوانی نسبت به نیازهای

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا اطلاعاتی دانش‌آموزان»، «عدم توفیق دانش‌آموزان نسبت به ارتقاء مسئولیت‌پذیری انتخاب و استفاده از پیام‌ها»، «اشکال دانش‌آموزان در شناخت شکل‌های بصری ارتباط» ارائه شد. جدول ۲: آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در زمینه محتوای ناسازگار

مصاحبه‌شوندگان	مضمون‌های اولیه	مضمون‌های ثانویه	مضمون نهایی
(۴)، (۵)، (۶)	ارائه دانش گسترده و عمومی، منطبق نبودن با گستردگی رسانه‌های اطلاع‌رسانی آنلاین، پیام هراسی، ایزوله و مثبت نشان دادن رسانه‌های داخلی	عدم توفیق دانش‌آموزان در تعیین صحت و درستی اطلاعات	محتوای ناسازگار آموزش سواد رسانه‌ای
(۷)، (۱۲)، (۱۴)، (۱۵)، (۱۸)	معرفی کم منابع صدور پیام‌ها جهت عدم اعتماد به موارد سست و بی‌بنیان، ناتوانی در کمک به دانش‌آموزان برای فهم فرایند نقد پیام‌ها، پررنگ بودن جنبه هیجانی پیام‌ها و کم‌توجهی به حوزه شناخت منطقی، عدم توفیق دانش‌آموزان برای در نظر گرفتن متن اصلی پیام و استدلال‌های موجود در آن، کم‌توجهی به توانمند شدن دانش‌آموزان در نتیجه‌گیری از مقصد پیام‌ها	عدم منجر شدن دانش‌آموزان به تأمل‌ورزی و فهم انتقادی اطلاعات	
(۱)، (۷)، (۸)، (۱۱)	عدم معرفی بانک‌های اطلاعاتی معتبر و تمرکز بر وب گردی‌های عمومی، ناآشنایی دانش‌آموزان با نرم‌افزارهای مختلف، تفهیم نکردن دانش‌آموزان در استفاده نادرست از شبکه‌های مجازی و عدم پذیرش پیام‌های رنگارنگ	ناتوانی نسبت به نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان	
(۱)، (۵)، (۶)	نادیده گرفته شدن مسئولیت ارسال پیام‌ها، معرفی نشدن عواقب آبرویی و روانی ارسال پیام‌های نامعتبر، کم‌توجهی به باورها، تجربیات و ارزش‌های دانش‌آموزان و مسئولیت آن‌ها در باز ارسال پیام‌ها، القایی بودن محتوا نسبت به مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان در استفاده از پیام‌ها، نادید گرفته شدن کسب اجازه در باز انتشار پیام‌های مرتبط با دیگران	عدم توفیق دانش‌آموزان نسبت به ارتقاء مسئولیت‌پذیری انتخاب و استفاده از پیام‌ها	
(۴)، (۱۳)، (۱۶)، (۱۸)	بی‌تفاوت بودن به شکل‌های بصری ارتباط در شبکه‌های پرکاربرد و با کاربران بالا، توضیح داده نشدن ایموژی‌ها و فلسفه طراحی و شکل‌گیری موارد پرکاربرد، بی‌توجهی به معرفی استوری و معیارهای معرفی خود در آن، کم‌توجهی به انواع ارتباطات آنلاین و جایگاه و نحوه استفاده از آن‌ها	اشکال دانش‌آموزان در شناخت شکل‌های بصری ارتباط	

در ادامه نمونه مستند گفتاری برخی مصاحبه‌شوندگان بیان شده است. به طور مثال درباره عدم

توفیق دانش‌آموزان در تعیین صحت و درستی اطلاعات اظهار نموده‌اند:

- «در کتاب فعلی دانش‌سواد رسانه‌ای خیلی گسترده و سطحی و این کار رو برای دانش‌آموزانی که در غیر از فضای کلاس امکانات کافی برای ورود به اینترنت ندارند سخت‌تر می‌کنه»
- «برخی از سرفصل‌های کتاب نظیر ارتباطات بسیار سطحی و همه نسبت به این مسائل آگاه هستن»
- «دانش‌آموزان اکثر اطلاعات و معلومات خودشونو از رسانه‌های مختلف مانند اینترنت، تلویزیون و رادیو و مجلات و غیره دریافت می‌کنند، درحالی‌که محتوای کتاب اون‌ها رو قادر به ارزیابی و تحلیل این اطلاعات نمی‌تونه بکنه»
- «با محتوای موجود، تعیین درستی اطلاعات آنلاین کمی دشوارتر هستش و اگر فصل جداگانه‌ای برای اینترنت و فضای مجازی در کتاب باشه بهتره»
- «من حیث‌المجموع کتاب پیام‌های هراسی می‌کنه، اینکه دانش‌آموزان پیام‌های موجود در رسانه‌ها را به‌عنوان موجوداتی ترسناک که آماده شدن زندگیشون رو نابود کنه، می‌بینن. در حالی که فلسفه سواد رسانه‌ای اینه که به دانش‌آموزان توضیح بده تا از جنبه مطلوب پیام‌ها برای بهبود شرایط زندگی فردی و اجتماعیشون استفاده کنن و بدونن پیام‌ها فرصت‌هایی هستن که اگر نقد و ارزیابی بشن فوق‌العاده خواهند بود»
- «در خیلی از بخش‌ها و صفحات کتاب از رسانه‌های دشمنان ایران و اسلام در مقابله با هویت و فرهنگ زندگی دانش‌آموزان سخن به میان اومده به طوری که رسانه‌های داخلی مصون از این اتفاق مانده‌اند. درحالی‌که می‌دونیم برخی رسانه‌های داخلی و برخی افراد مهم مانند سلبریتی‌ها تأثیر بسزایی در زندگی دانش‌آموزان نوجوان و در سن هویت‌یابی می‌گذارن»
- «برخی از شرکت‌کنندگان درباره عدم منجر شدن دانش‌آموزان به تأمل ورزی و فهم انتقادی اطلاعات اظهار نموده‌اند:
- «اینکه چه منابعی برای صدور پیام‌ها وجود داره خیلی مورد توجه قرار نگرفته و دانش‌آموز رو برای شناخت منابعی که دارای خطر هستن آماده نمی‌کنه»
- «محتوای کتاب نتونسته دانش‌آموزان رو به این فهم برسونه که با خواندن هر پیام و مطلبی نقدش کنن و قانع بشن»
- «به جای طرح فرمولی منطقی و دانشی برای ترکیب اطلاعات و نقد اون‌ها، اغلب به هیجان‌های موجود در پیام‌ها پرداخته شده»

- آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا
- «دانش‌آموز یا این محتوا یاد نمی‌گیرد که چگونه مقدمات رو برای نقد یک پیام بچینه و به یک استدلال قوی برسه، بیشتر به ظواهر پیام‌ها پرداخته»
  - «محتوای کتاب نتونسته دانش‌آموزان رو در عرصه‌های استفاده نادرست از شبکه‌های مجازی و عدم پذیرش پیام‌های مختلف و رنگارنگ قانع کنه»
  - تعدادی از دبیران درباره ناتوانی نسبت به نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان بیان کردند که:
  - «توجه به نیازهای اطلاعاتی جای کار بیشتری داره و ضرورت بالا بردن آگاهی دانش‌آموزان به عنوان تأثیرپذیرترین قشر و زایش سواد رسانه‌ای اون‌ها به منظور کنترل بیشتر بر تأثیرات ناشی از رسانه‌های غربی بیش‌ازپیش احساس میشه»
  - «معرفی بانک‌های اطلاعاتی صحیح و معتبر به خیلی نمود نداشته و اغلب به وب‌گردی‌های عمومی اشاره شده»
  - «۱۰۰ درصد به روز نیس. با توجه به شرایط کنونی و استفاده روزانه و پیوسته دانش‌آموزان از فضای مجازی باید نحوه استفاده درست از این فضا به آن‌ها آموزش داده بشه. آشنایی دانش‌آموزان با نرم‌افزارهای مختلف مربوط به فضای مجازی و نحوه استفاده از اون‌ها باید به اولویت داده نشده»
  - برخی از شرکت‌کنندگان درباره عدم توفیق دانش‌آموزان نسبت به ارتقاء مسئولیت‌پذیری انتخاب و استفاده از پیام‌ها اظهار نموده‌اند:
  - «می‌دونیم که سواد رسانه‌ای بر اصل مسئولیت استواره؛ بدین معنی که مسئولیت اصلی و آغازین به عهده خود فرد، هیچ انگیزه‌ای برای تغییر نخواهد بود مگر اینکه خود شخص پاسخگوی سواد رسانه‌ای‌اش باشه. حال آنکه خبری از این مطلب در محتوای کتاب نیست»
  - «به دانش‌آموز یاد داده نشده که استفاده مجدد از یک پیام نادرست می‌تواند خطر آبرویی و روانی برای قشری از آحاد جامعه داشته باشه»
  - «دانش‌آموزان با استفاده از سواد رسانه‌ای عرضه شده در کتاب قادر نیستن که پیام‌ها را براساس باورها، تجربیات و ارزش‌های خود ارزیابی کنن و نسبت به اون‌ها مسئول باشن»
  - «تمرین‌هایی که بتونه در عمل مسئولیت‌پذیری در استفاده از پیام‌ها رو به دانش‌آموزان یاد بده وجود نداره و محتوا صرفاً القایی و خطی است»
  - «به دانش‌آموزان یاد داده نشده که قبل از باز انتشار پیامی که مرتبط با شخص دیگری است باید از او اجازه بگیرن»
  - تعدادی از شرکت‌کنندگان درباره اشکال دانش‌آموزان در شناخت شکل‌های بصری ارتباط اظهار نموده‌اند:

- «دانش‌آموزان با ورود به شبکه‌های اجتماعی مجازی مثل اینستاگرام آگاهی‌های خوبی از شکل‌های بصری ارتباط دارن، منتها محتوای کتاب از این ماجرا عقب تره و نگاهی به شبکه‌های پرکاربرد و با تعداد کاربران بالا نداره»
- «اطلاعاتی در مورد ایموچی‌ها و اینکه چرا شکل گرفتن داده نشده. میدونیم که بسیاری از پاسخ به پیام‌های دیگران در قالب ایموچی‌ها اتفاق میفته و ایموچی‌ها بسیار تأثیرگذارن منتها کتاب آموزشی درباره اونها نداده»
- «استفاده از استوری در اینستاگرام و وضعیت در واتس اپ معمول شده و خیلی از دانش‌آموزان وضعیت درونی (غم، شادی، پیروزی، شکست، آرزوها، سختی‌ها، امکانات) خودشونو اونجا به دیگران معرفی می‌کنن اما محتوای کتاب نتونسته ملاک‌هایی مطلوب برای این کار به دانش‌آموزان بده»
- «انتظار من این بود که محتوای کتاب بتونه به انواع ارتباطات آنلاین بپردازه و جایگاه و نحوه استفاده از اون‌ها رو به دانش‌آموزان یاد بده. مثلاً بگه که برای پیام‌های بلند رسمی باید از ایمیل استفاده کنن و پیام‌رسان‌ها جهت چت‌ها و مکالمه‌های کوتاه هستن»

۲-۲- ضعف کنشگران مدرسه‌ای مؤثر در آموزش سواد رسانه‌ای

ضعف کنشگران مدرسه‌ای ذیل دو دسته مورد «ضعف سواد رسانه‌ای عوامل اصلی مدرسه و آماده نبودن نظری و عملی دبیران نسبت به تدریس سواد رسانه‌ای» ارائه شد.

جدول ۳: آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در زمینه ضعف کنشگران مدرسه‌ای

مضمون‌های اولیه	مضمون‌های اولیه	مضمون ثانویه	مضمون نهایی
(۲)، (۴)، (۵)	محدود بودن اطلاعات در حد برخی پیام‌رسان‌های	ضعف سواد رسانه‌ای	ضعف
(۶)	اجتماعی آنلاین، ناتوانی در پاسخ به شبهات و	عوامل اصلی مدرسه	کنشگران
	ابهامات رسانه‌ای دانش‌آموزان، نگاه حاشیه‌ای و	(مدیر، هیأت امناء،	مدرسه‌ای
	غیرمهم به درس، غلبه امر و نهی در مواجهه با	معاونان اجرایی،	مؤثر در
	دانش‌آموزان خاطی	آموزشی و پرورشی)	آموزش سواد
		رسانه‌ای	رسانه‌ای
(۴)، (۵)، (۹)	غیرمرتبط بودن رشته تحصیلی، عدم نیازسنجی و	آماده نبودن نظری و	
(۱۰)، (۱۶)	نگذراندن دوره‌های تخصصی، اکتفا به مطالعات و	عملی دبیران نسبت	
	جستجوهای شخصی و زمان بر بودن آن، شاگردی	به تدریس سواد	
	نزد مربیان غیرمتخصص و غیرمسلط بر سواد	رسانه‌ای	

مضمون‌های اولیه	مضمون ثانویه	مضمون نهایی
مضمون‌های اولیه	مضمون ثانویه	مضمون نهایی
رسانه‌ای، آشنایی کم نسبت به روش‌های تدریس سواد رسانه‌ای و اکثفا به روش‌های عمومی، ناتوانی در تولید محتوا و ارسال آن به شبکه‌های اجتماعی، بهره‌مندی از مواد یادگیری دانلودی، ناتوانی در ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان به صورت فرایندی و عملکردی		

در ادامه نمونه مستند گفتاری برخی مصاحبه‌شوندگان بیان شده است. به طوری که درباره عدم توفیق دانش‌آموزان در تعیین صحت و درستی اطلاعات اظهار نموده‌اند:

▪ «دانش‌آموزان در معرض انحرافات توسط فضای جامعه هستند و عوامل اجرایی مدرسه حقیقتاً در صف مقدم این جریان قرار دارند و انتظار میره اشراف کامل به این موارد داشته باشن، اما اطلاعات آن‌ها در حد برخی پیام‌رسان‌های اجتماعی آنلاینه»

▪ «انتظار اینه که عوامل اجرایی و مدیریتی مدرسه به سطح بالایی از سواد رسانه‌ای و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رسیده باشن و بیش کافی را از فلسفه پیچ‌هایی که مخرب هستن و درصدد تغییرات نرم و مستمر دانش‌آموزان می‌باشن را به خوبی بشناسن اما متأسفانه و از این شناخت دور هستن و نمی‌توانند پاسخ‌هایی منطقی به شبهات و ابهامات دانش‌آموزان بدن»

▪ «عوامل مدرسه به نقش سواد رسانه‌ای در پیشرفت علمی و تربیتی دانش‌آموزان آگاهی دارن و آن را مفید می‌دونن و لیکن این درس در اکثر مدارس به عنوان درس حاشیه‌ای و زنگ تفریح در نظر گرفته میشه تا یک درس اصلی»

▪ «نقش الگویی عوامل اصلی مدرسه در این موضوع میتونه بسیار مفید باشه اما از راه دوستی و نه امر و نهی؛ بسیار دیده‌ام که در برخورد با دانش‌آموزان خاطمی امر و نهی بر موعظه و اقناع مدلل پیشی گرفته و غالب شده»

برخی از شرکت‌کنندگان درباره عدم توفیق دانش‌آموزان نسبت به آماده نبودن نظری و عملی دبیران نسبت به تدریس سواد رسانه‌ای اظهار نموده‌اند:

▪ «کمبود دبیر متخصص موجب شده که این درس رو به معاون مدرسه واگذار کنم و معاون در سمت موظفی خود این درس را به ناچار بدون کار پژوهشی و بدون اینکه حتی کتاب را مطالعه کنه به اون می‌پردازه البته همین کار موجب بی‌انگیزگی دانش‌آموزان نسبت به این درس هم شده»

- «دبیر متخصصی برای تدریس کتاب و درس تفکر و سواد رسانه در نظر گرفته نشده و دبیر فیزیک مدرسه برای پر کردن ساعت موظفی خود اونو تدریس می‌کنه»
- «اغلب این درس در مدرسه ما توسط معاون آموزش داده میشه چراکه طبق بخشنامه‌ای معاونین باید ۴ تا ۶ ساعت سر کلاس برن بنابراین معاون بالاجبار سر کلاس درس میره»
- «در برخی از موارد با اصطلاحاتی مانند فید (خوراک)، لورکرها، بلاکچین‌ها، شاخ‌ها، بلاگرها، از دانش‌آموزانم عقبم و این اصلاً حس خوبی به من نمیده»
- «متأسفانه دوره‌های تخصصی کمی برای ما در مورد سواد رسانه‌ای برگزار میشه. مایی که رشته تخصصی مان ارتباطات و سواد رسانه‌ای نیست و به شدت نیازمند اطلاعات نظری و تجربیات عملی متخصصان هستیم. من دبیر ریاضی‌ام و تلاش می‌کنم تا در مورد سواد رسانه‌ای مطالعات جانبی داشته باشم و معتقدم در این زمینه بسیار ضعیفم»
- «دوره‌های آموزش ضمن خدمت آموزش و پرورش به معنای درست حرفه‌ای نشده و محتوای دوره‌ها اکثراً بر اساس نیازسنجی دبیران در سواد رسانه‌ای صورت نمی‌گیره»
- «هیچ دوره ضمن خدمتی برای آموزش این درس در سال جاری وجود نداشته و ما دبیران از طریق مطالعه و جستجو و خواندن مباحث تکمیلی آمادگی خودمون رو جهت تدریس بالا می‌بریم و این بسیار زمان بره»
- «مربی‌ای که من پیش ایشون سواد رسانه‌ای رو یاد گرفتم خودش متخصص و مسلط بر مباحث نبود، فقط قدری سواد کامپیوتری و نرم‌افزاری داشت»
- «روش‌های یاددهی سواد رسانه‌ای رو به صورت محسوس آشنا نیستیم و اغلب سعی می‌کنم از روش‌های معمولی استفاده کنم که اون‌ها هم کمتر جواب میدن و نقص بزرگ من در همین جاس. عمق مسئله در شرایط کرونایی حاکم بر کشور و به ویژه تدریس‌های آنلاین مشخص شد، جایی که تنها ابزارم یک گوشی بود و تعدادی کاربران غیرفعال که فقط می‌شنیدن»
- «هم من و هم دانش‌آموزانم به این سطح از مهارت نرسیدیم که خودمون بخواهیم محتوایی جدی تدوین بکنیم که بتونه در شبکه‌های اجتماعی توسط دیگران مشاهده و پیگیری بشه»
- «چون خیلی خودم نمیتونم مواد یادگیری مورد نیاز کلاس رو آماده کنم، به سمت دانلود میرم و احساس می‌کنم دانش‌آموزانم با مطالب دانلودی ارتباط زیادی نمی‌گیرن»
- «نمی‌دونم چه طوری آموخته‌های دانش‌آموزانم رو در سواد رسانه‌ای به صورت فرایندی و عملکردی ارزیابی کنم، محتوای کتاب رو اگر از دانش‌آموزان بازخواست کنم خب همشون می‌دونن و مشکل خاصی ندارن. مثلاً به من یاد نداده‌اند که چگونه پروژه‌های فردی و گروهی انجام شده و یا در حال

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا

انجام دانش‌آموزانم رو ارزیابی کنم، چه طوری دست اون‌ها رو بگیرم. شاید خیلی هنر کنم ماحصل پروژه رو نظر بدم، در فرایند ناتوانم!»

۲-۳- والدین ناآگاه و غیرهمراه نسبت به آموزش سواد رسانه‌ای

در این قسمت مضمون «والدین ناآگاه و غیرهمراه» و مضامین مرتبط شناسایی شد.

جدول ۴: آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در زمینه والدین ناآگاه و غیر همراه

مضمون نهایی	مضمون‌های ثانویه	مضمون‌های اولیه	مصاحبه‌شوندگان
والدین ناآگاه و غیر همراه	کم‌توجهی به آموزش والدین و نقش آن‌ها در حمایت از آموزش سواد رسانه‌ای	اتکاء کتاب به دبیر و نادید گرفته شدن والدین	(۱)
		ناآگاهی والدین از مختصات مفهومی و اجزاء سواد رسانه‌ای، دور بودن فضای ذهنی والدین از ویژگی‌های فرزندان عصر دیجیتال، تأکید بر فراهم کردن زیرساخت‌ها و برنامه‌ریزی نداشتن برای فرهنگ‌سازی، فریب خوردن والدین از ظواهر پیام‌های موجود در رسانه‌ها، ناتوانی در ایفای نقش والدگری به هنگام مشاهده رفتارهای ناسالم یاد گرفته شده از رسانه‌های اجتماعی آنلاین، داشتن نگاه کنکوری به درس‌ها و کم‌توجهی به درس سواد رسانه‌ای	(۵)، (۹)، (۱۲)، (۱۵)

در ادامه نمونه مستند گفتاری برخی مصاحبه‌شوندگان بیان شده است. به طوری که یک نفر از آن‌ها در مورد کم‌توجهی به آموزش والدین و نقش آن‌ها در حمایت از آموزش سواد رسانه‌ای چنین اظهار نموده:

■ «مؤلفان کتاب فقط دبیر را همه کاره دونستن و والدین رو ارزش غفلت کردن. در حالی که مطالب تدریس شده در کنار حمایت‌های والدین میتونه نهادینه بشه و در عمق وجودی دانش‌آموزان جا بیفته»

برخی از شرکت کنندگان درباره ناآگاهی والدین در مواجهه معقول با رسانه‌ها و درس سواد رسانه‌ای اظهار نموده‌اند:

- «بسیاری از والدین نسبت به چيستی و اجزاء سواد رسانه‌ای اطلاعی ندارند و سعی می‌کنند با اعمال محدودیت‌هایی مثل گرفتن گوشی، شارژ نکردن اینترنت، چک کردن‌های مکرر بر فرزند خود مسلط باشند»
- «سواد استفاده از رسانه‌های دیجیتال دانش‌آموزان در خیلی اوقات از والدینشان بیشتر است که این امر باعث سخت‌تر شدن کنترل فرزندشان شده، والدین بیشتر در حد نگرانی از ارتباط فرزندشان با جنس مخالف در فضای مجازی هستند»
- «برخی از والدین از شناخت ویژگی‌ها و خصلت‌های فرزندان عصر دیجیتال محرومند و نمی‌دونند که فرزندان‌شان بومیان نسل دیجیتال هستند»
- «والدین برای خرید گوشی هوشمند به روز و تأمین اینترنت آن نهایت همکاری را با فرزندان می‌کنند اما حاضر نیستند هیچ نوع آموزشی رو نه خودشان و نه فرزندان‌شان بگذرانند، برخی از آنها هم که نگاه تفریحی به گوشی و اینترنت دارند و به جای اینکه بدون سواد رسانه‌ای از آن شب واجب‌تره، می‌کنند امروزه برای هر نوجوانی این تفریحات لازمه»
- «متأسفانه بیشتر والدین ضعف شدیدی در شناخت تاکتیک‌های رسانه‌ها دارند و همین موضوع سبب شده که در خیلی موارد براحتی فریب رسانه‌ها رو بخورن و اون‌ها رو مفید بدونند»
- «ایفای نقش والدگری در زمان بروز رفتارهای ناسالم در فرزندان بسیار کم مشاهده میشه. در مواردی که رسانه‌های اجتماعی آنلاین تأثیر منفی خود را روی فرزندان گذاشتن، والدین نمیدونند که چه کنند و یا اهمیت خاصی نمیدن. در حالی که بعدها خیلی از مشکلات رو باید تحمل کنن. البته برخی از دانش‌آموزانم می‌کنند که پدر و مادرهاشون می‌گیرن، دارن حریم خصوصی اون‌ها رو نقص می‌کنن، حرمت‌ها رو میشکنن و تحمل این امر براشون دشوار هستش»
- «برخی از والدین سواد رسانه‌ای را به منزله نگهدارنده و کنترل‌کننده تلقی می‌کنند به این عنوان که باید از ورود دانش‌آموزان به شبکه‌های اجتماعی و پیج‌های اینترنتی جلوگیری بشه»
- «در عین این که نگران بچه‌هایشان هستند و حتی شاید کنترل از راه دور را در مواردی دارند اما از وجود چنین کتاب و مطالب آن و نوع کمکی که به فرزندان آن‌ها میشه یا حتی خود آن‌ها، بی‌خبرن و چه بسا خودشان هم به عنوان درس حاشیه‌ای و غیر مهم به اون نگاه می‌کنند و حتی در مورد انجام تکالیفش معترض هستند»

۲-۴- نادید گرفتن سخت‌افزارها در آموزش سواد رسانه‌ای

در این قسمت مضمون «نادید گرفتن سخت‌افزارها» و مضامین ذیل آن شناسایی شد.

جدول ۵: آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در زمینه نادید گرفتن سخت‌افزارها

مضمون نهایی	مضمون‌های ثانویه	مضمون‌های اولیه	مصاحبه‌شوندگان
نادید گرفتن سخت‌افزارها	در نظر نگرفتن فضا و مکان مناسب	نبود فضا و اکتفا به محیط کلاس‌های معمولی	(۳)، (۶)
	نبود امکانات لازم جهت تولید محتوای چندرسانه‌ای	نبود امکانات اولیه در مدرسه مانند اینترنت، لپ‌تاپ، تبلت‌های گرافیکی، اسکنر، قلم‌های چندرسانه‌ای، ویدئو پروژکتور و پرده برای تولید محتوای چندرسانه‌ای و نمایش آن در کلاس	(۱۷)، (۱۸)
	عدم وجود نیروهای پشتیبان جهت تعمیر، نگهداری و به‌روزرسانی سخت‌افزارهای کلاس	نداشتن تکنسین سخت‌افزارها	(۷)

در ادامه نمونه مستند گفتاری برخی مصاحبه‌شوندگان بیان شده است. به طوری که یک نفر از

آن‌ها در مورد در نظر نگرفتن فضا و مکان مناسب چنین اظهار نموده:

- «در مدرسه‌ای که من سواد رسانه‌ای را تدریس می‌کنم همان کلاس معمولی را در اختیار دارم و خوب در کلاس معمولی هم ابزارها و وسایل ارتباطی و سخت‌افزاری لازم وجود ندارد»
- دو نفر از شرکت‌کنندگان درباره نبود امکانات لازم جهت تولید محتوای چندرسانه‌ای اظهار نموده‌اند:

- «استفاده از محتوای چندرسانه‌ای در آموزش حائز اهمیت است و مدارس باید به ابزارهای چندرسانه‌ای نظیر لپ‌تاپ، تبلت‌های گرافیکی، اسکنر، قلم‌های چندرسانه‌ای، ویدئو پروژکتور و پرده مجهز باشند اما همه جا چنین نیست»
- «ماهیت درس می‌طلبد تا دانش‌آموزان به همراه دبیر خود از برخی نمایشگاه‌ها نظیر رسانه‌های دیجیتال بازدید کنند، لکن چنین فرصت و امکانی به کلاس داده نشده و برای گرفتن به مجوز باید هفته‌ها وقت گذاشت»

«در جاهایی از کتاب توصیه شده که برای تفهیم بهتر مطالب فیلم‌هایی که مشخص شده‌اند را دانلود پخش کنیم، حال آنکه در بعضی از کلاس‌ها اینترنت نداریم یا سرعتش بسیار پایین است، اگر هم بعد از دانش‌آموزان بخواهم که فیلم‌ها رو ببینن چون از فضای درس و کلاس دور هستن خیلی مؤثر نمی‌افته»

نهایتاً یک نفر از شرکت‌کنندگان هم درباره عدم وجود نیروهای پشتیبان جهت تعمیر، نگهداری و به‌روزرسانی سخت‌افزارهای کلاس اظهار نموده است:

«مدرسه کارشناس فنی و متخصص در زمینه سخت‌افزارهای مورد استفاده مان نداره و با کوچکترین خللی، زمان زیادی از کلاس از دست میره»

بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل کیفی مصاحبه‌های دبیران مدل مفهومی زیر از آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای در مرحله اجرا ارائه شده است.

شکل ۱: آسیب‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای در مرحله اجرا از دیدگاه دبیران

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش با هدف آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا انجام شد. نتایج نشان داد چهار دسته کلی از آسیب‌های اجرایی وجود دارند که آموزش سواد رسانه‌ای را دچار خلل کرده است.

اولین آسیب مربوط به محتوای کتاب بود. مصاحبه‌ها نشان داد که محتوا همسویی عمیقی با انتظارات دبیران ندارد. این یافته همسو با نتایج پژوهش‌های محمودی (۱۳۹۷)، شریفی و کرمی نومیوندی (۱۳۹۷)، نصیری و بختیاری (۱۳۹۸)، آيسن^۱ (۲۰۲۰)، بدفورد^۲ (۲۰۲۱) است. محمودی اعلام کرده که توجه به فهم انتقادی پیام‌ها در برنامه درسی دوره متوسطه دچار ضعف اساسی است. شریفی و نومیوندی به این نتیجه رسیده‌اند که محتوای کتاب درسی سواد رسانه‌ای مشکلاتی دارد که باید در سیاست‌گذاری‌ها رسیدگی شود. نصیری و بختیاری نوشته‌اند که کتاب درسی به سواد رسانه‌ای نگاهی سویگیرانه دارد در حالی که رسانه، یک شمشیر دو لبه است. یعنی هم فرصت است و هم تهدید، هم سازنده است و هم تخریب‌کننده، هم توسعه‌دهنده ذهن و هم اسپرکننده ذهن است. طبق پژوهش آيسن دانش‌آموزان باید توان تشخیص منابع و محتوای اطلاعات معتبر از نامعتبر را بیاموزند و میان دیدگاه‌ها، حقایق، باورهای عامیانه، تئوری‌ها و احتمالات تمایز قائل شوند تا در میان انبوه پیام‌ها سردرگم نمانند. بدفورد نیز نوشته است فرد باید بتواند از انگیزه‌ها و غرض‌های تولیدکنندگان پیام‌ها آگاه شود و با دیدی بصیرانه به مقابله و تعامل با آن‌ها بپردازد. دانستن مقاصد فرهنگی و ایدئولوژیکی فرستنده پیام در دیدگاه بدفورد اولویت خاصی دارد.

دومین دسته آسیب‌ها مربوط به ضعف کنشگران مدرسه‌ای بود. کنشگرانی که یا از عوامل اجرایی و مدیریتی و یا دبیران درس بودند. مصاحبه‌شوندگان آسیب محوری این دسته را نبود شایستگی‌های علمی و عملی مرتبط با سواد رسانه‌ای معرفی کردند. این خروجی مقاله با نتایج پژوهش‌های عجم و یعقوبی (۱۳۹۹)، امیری، زابلی زاده و کرمی نومیوندی (۱۳۹۸)، شکری و صادقی (۱۳۹۴)، هابز و جنسن^۳ (۲۰۱۳) و فدروف، لویسکایا و کاماررو^۴ (۲۰۱۶) مطابقت دارد.

---

1. Icen

2. Bedford

3. Hobbs & Jensen

4. Fedorov, Levitskaya & Camarero

عجم و یعقوبی نشان دادند که میانگین سواد رسانه‌ای معلمان این درس تعریف خاصی ندارد و توانمندی آن‌ها دچار کمبودهایی بالأخص در استفاده از رسانه‌ها، توانایی تولید و ارتباط با پیام‌های رسانه‌ای است. شکری و صادقی هم دانش رسانه‌ای معلمان را نیازمند به روز رسانی تشخیص داده‌اند. امیری و همکاران نیز مشخص کرده‌اند که متصدیان آموزش ضمن خدمت معلمان باید در پی توجه ویژه به مهارت‌های دسترسی، استفاده-کاربرد، ارزیابی-تجزیه، تحلیل و تولید باشند. هابز و جنسن ضمن اشاره به ضعف معلمان سواد رسانه‌ای در قلمرو دانشی و مهارتی نوشته‌اند که معلمان از گذشته خود و اینکه اکنون کجای سواد رسانه‌ای هستند خبری ندارند. ناکارآمدی معلمان در تدریس و ناتوانی آن‌ها در سنجش شایستگی‌های سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان نکاتی است که در پژوهش فدروف و همکاران مشهود بود.

سومین دسته آسیب‌ها مربوط به والدین ناآگاه و غیرهمراه بود. نادید گرفتن جایگاه والدین در حمایت از آموزش سواد رسانه‌ای در محیط خانه و بی‌اطلاعی آنان از مواجهه معقول با رسانه و سواد رسانه‌ای مهم‌ترین خلل بودند. این نشان می‌دهد که باید آموزش والدین دانش‌آموزان هم همسو با فرزندانشان کلید بخورد تا در یک فضایی تعادلی و آگاهانه بتوانند به تربیت رسانه‌ای بپردازد و اشتباهاتشان به حداقل ممکن کاهش یابد. این یافته با نتایج پژوهش نجفی و زارع زردینی (۱۳۹۹) و نجفی و زارع زردینی عدم بهره‌گیری از نظرات خانواده‌ها و سهم کردن آنان در آموزش‌های حمایتی را یکی از علل فاصله تربیتی بین مدرسه و جامعه دانسته‌اند. شاردی مناهجی (۱۳۹۸) همسو است. او که به بررسی سواد رسانه‌ای والدین پرداخته بود نشان داد که ۵/۵ درصد از آن‌ها وضعیت مطلوبی ندارند.

چهارمین دسته از آسیب‌ها مربوط به نادیده گرفتن سخت‌افزارها بود. دبیران مصاحبه‌شونده نبود فضای تخصصی و مجهز به امکانات مربوطه برای تولید و نشر پیام‌های چندرسانه‌ای و کمبود متخصص فنی در مدرسه را ذیل این دسته آسیب‌ها معرفی کردند. کمبودهای سخت‌افزاری در پژوهش‌های یزدانی (۱۳۹۷)، عبدالوهابی، مهرعلیزاده و پارسا (۱۳۹۵)، رضایی راد، زارعی زوارکی و یوسفی سعیدآباد (۱۳۹۱)، هتانی^۱ (۲۰۱۹) مورد تذکر واقع شده‌اند. یزدانی محدودیت‌های انسانی و سخت‌افزاری را در رتبه اول و دوم موانع هوشمندسازی مدارس معرفی کرده‌اند. رضایی راد و همکاران عوامل تکنولوژیکی را در توسعه مدارس هوشمند مؤثر دانسته‌اند. عبدالوهابی و همکاران

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا هم گزارش کرده‌اند که ضعف محیط یاددهی-یادگیری و کمبود زیرساخت‌های فناورانه جلوی استقرار مدارس هوشمند را گرفته‌اند. هتانی پیرو یافته‌های مقاله حاضر اعلام داشته که چالش‌های توسعه سواد رسانه‌ای در سیستم آموزشی مراکش متعدد می‌باشد. طبق پژوهش او حمایت ناکافی مدرسه، ناتوانی معلمان و کلاس درس منسوخ و غیر مرتبط آموزش سواد رسانه‌ای را مختل کرده است.

جمع‌بندی محققان مقاله حاضر از آسیب‌های شناسایی شده نشان می‌دهد که بین برنامه درسی قصد شده و اجرا شده آموزش سواد رسانه‌ای در دوره دوم متوسطه تفاوت زیادی وجود دارد. هر چند که برنامه درسی قصد شده هم به لحاظ محتوایی دچار نقصان‌هایی جدی است. پس رسیدن به اهداف آموزش سواد رسانه‌ای مانند فهم چگونگی خلق معنا توسط پیام‌های رسانه‌ای، شناسایی هویت تولیدکننده پیام، تشخیص جانبداری‌ها، اطلاعات نادرست و دروغ، شناسایی تکنیک‌های قانع کردن مخاطب، ارزیابی پیام رسانه‌ای، جلوگیری از نشر شایعات، ممانعت از نظر به جای خبر، درک بستر فرهنگی ایجاد پیام، کشف رویدادهای گفته نشده و تبدیل شدن به یک تولیدکننده پیام؛ کمی دور از انتظار است. این جمع‌بندی با نتایج پژوهش‌های هاشمی (۱۳۹۶)، نامور و ترکیان تبار (۱۳۹۶) و سلطانی فر (۱۳۸۷) همسو است.

توجه به پیشنهاد‌های زیر می‌تواند قدری از آسیب‌های اشاره شده را کاهش دهد و منجر به توسعه سواد رسانه‌ای نزد دانش‌آموزان که مقصد اصلی هستند، گردد:

- مؤلفان کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای نگاه ویژه‌ای به شبکه‌های اجتماعی آنلاین پرترفدار مانند اینستاگرام و فیس بوک و پیام‌رسانی‌هایی چون تلگرام، واتس‌آپ، اینتا، بله و سروش داشته و چگونگی رفتار سالم به عنوان یک کاربر و مواجهه مناسب با دیگر کاربران را برای دانش‌آموزان توضیح دهند.

- محتوای کتاب طوری بازنویسی شود که دانش‌آموزان بتوانند منابع اطلاعاتی معتبر را از نامعتبر تشخیص دهند و بین یقینات و احتمالات تمایز قائل شوند و در میان اطلاعات وسیع و بمبارانی از پیام‌ها سردرگم نمانند. در نظر گرفتن محتوای توأم با نقد ماهیت رسانه‌های گروهی و اطلاعات دریافتی می‌تواند به این امر کمک کند.

- تلفیق سواد رسانه‌ای با سوژه‌های اجتماعی و طرح آن در کتاب درسی می‌تواند انگیزه دانش‌آموزان را در یادگیری محتوا افزایش و انس آن‌ها را با مطالب تقویت کند.

- کتاب درسی سواد رسانه‌ای در تمرین‌های خود توجه ویژه‌ای به تفکر انعکاسی^۱ داشته باشد. منظور از تفکر انعکاسی آن است که دانش‌آموزان بدانند پیام‌های موجود در رسانه‌های مختلف به چه شکلی منعکس می‌گردند و در پی ایجاد چه شکاف‌ها و فاصله‌هایی هستند. تفکر انعکاسی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا فاصله بین وضعیت هاله‌ای و توأم با شک و حقیقت را تشخیص داده و تنظیم و تکمیل کنند.
- تصاویر استفاده شده در کتاب درسی تفکر و سواد رسانه‌ای تولیدی نیستند و همه برگرفته از سایت‌ها یا آرشیو عکس هاست، لذا پیشنهاد می‌گردد از تصاویر تولید شده در داخل کشور و دفتر تألیف کتب درسی بهره گرفته شود.
- با دعوت از متخصصان سواد رسانه‌ای، جامعه‌شناسان، مسئولین انتظامی و قوه قضائیه، مشاوران خانواده و روان‌شناسان دوره نوجوانی اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه برای مدیریت و کادر اجرایی مدارس تشریح شود تا نگاه حاشیه‌ای به آن حذف گردد و جایگاه اصلی خود را در برنامه‌ریزی‌های تربیتی باز یابد.
- دانشگاه فرهنگیان اقدام به تربیت دبیران با گرایش سواد رسانه‌ای کند و آموزش و پرورش نیز به‌عنوان متولی اصلی توسعه حرفه‌ای با در نظر گرفتن نیازسنجی جامع به آموزش ضمن خدمت دبیران فعلی سواد رسانه‌ای مشغول شود. در اصل پیشنهاد این است که پودمان آموزشی برای دبیران درس تفکر و سواد رسانه‌ای تهیه شود و حتماً دبیرانی که منتخب می‌شوند این درس را بدهند پودمان آموزشی مربوطه را بگذرانند. این پودمان آموزشی می‌تواند شامل دروس اساسی باشد.
- در آموزش‌های ضمن خدمت اولویت توجه بر دانش و مهارت تولید محتوای چندرسانه‌ای، روش‌های تدریس و روش‌های ارزشیابی مرتبط با سواد رسانه‌ای باشد.
- به دانش‌آموزان کمک شود تا با کسب مهارت‌های لازم و آشنایی با فنون اقناعی، دست به تولید محصولات رسانه‌ای و اطلاعاتی بزنند.
- در کنار آموزش‌های رسمی نباید از خودآموزی‌های دبیران غفلت کرد، این خودآموزی‌ها اگر برنامه‌ریزی شده باشند می‌توانند شفاف‌بخش باشند. برای اثربخشی خودآموزی‌ها می‌توان متخصص

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا سواد رسانه‌ای یا یک متتور^۱ را در مرکز آموزش و پرورش و یا در دانشگاه‌ها در نظر گرفت تا بتواند به مشورت‌ها، سؤالات و ابهامات دبیران پاسخ دهد.

- کارگاه‌های منسجمی برای والدین برگزار شود و در آن به نقش آن‌ها اشاره گردد. همچنین سعی شود بسته آموزشی استاندارد از رسانه‌ها، پیام‌ها و زندگی در عصر دیجیتال طراحی، تدوین و اجرا گردد تا شکاف علمی و نسلی مطرح شده در مصاحبه‌ها به کمترین حد ممکن برسد.

- زیرساخت‌های مخابراتی جهت دسترسی آسان به پهنای باند وسیع و نهایتاً شبکه و اینترنت پرسرعت بهبود یابد.

- اختصاص بودجه در آموزش و پرورش به تأمین نیازهای الکترونیکی و ارتباطی بیشتر شود و متصدیان تجهیز مدارس زمینه را برای ورود آزاد و بدون مالیات سخت‌افزارها تسهیل کنند تا هزینه‌های جاری به حداقل ممکن کاهش یابد.

- با در نظر گرفتن جمیع جهات پژوهش حاضر دچار محدودیت‌هایی در نمونه مصاحبه‌شوندگان و روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات یعنی مصاحبه بوده که تعمیم نتایج به دیگر شهرها و تطبیق آن با دیگر پژوهش‌ها را دشوار می‌سازد. اما اصلاح وضعیت آموزش سواد رسانه‌ای در اصفهان هم آثار مطلوبی خواهد داشت که دانش‌آموزان را در قبال آسیب‌های اجتماعی اینترنت محور، هجسه‌های اطلاعاتی و شبهات مختلف امروزی و آینده واکسینه و ایمن می‌کند.

منابع

امیری، جهاندار؛ زابلی زاده، اردشیر؛ کرمی، نومیوندی، سجاد (۱۳۹۸). راهکارهای افزایش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی معلمان. فصلنامه مطالعات رسانه‌ای. ۱۴ (۳): ۷-۲۲.

برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱). تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.

پاتر، جیمز (۱۳۹۱). مبانی سواد رسانه‌ای. ترجمه صدیقه ببران، افسون حضرتی، مهران بهروز فغانی. تهران: ندای فرهنگ مشرق زمین.

جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی. ۵ (۲): ۱۹۸-۱۵۱.

فصلنامه مطالعات برنامه درسی، شماره ۷۱، سال هجدهم، زمستان ۱۴۰۲

- دلاور، علی؛ خانیکی، هادی؛ شاه حسینی، وحیده (۱۳۹۵). مطالعه موردی اجرای طرح درس سواد رسانه‌ای برای دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی. فصلنامه جامعه فرهنگ رسانه. ۴ (۴): ۴۱-۱۱.
- رضایی راد، مجتبی؛ زارعی زوارکی، اسماعیل؛ یوسفی سعیدآباد، رضا (۱۳۹۱). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه مدارس هوشمند. فصلنامه علوم تربیتی. ۵ (۲): ۱۲۰-۱۰۹.
- سلطانی فر، محمد (۱۳۸۷). تحلیل وضعیت سواد اینترنتی دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان شهر تهران ۱۳۸۶-۱۳۸۵ در مقایسه با مربیان و والدین. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. ۲۷ (۳): ۶۰-۳۷.
- سلیمان، سفیر؛ خسروی، فریبرز؛ حداد، زهرا (۱۳۹۲). ارزیابی سواد رسانه‌ای دانشجویان و دانش‌آموزان شهر تهران. مجله جهانی رسانه. ۸ (۲): ۷۴-۵۲.
- سلیمی، محمدرضا؛ شرفی، روح انگیز (۱۳۹۴). بررسی ساختار و ابعاد روش تحقیق پدیدارشناسی. مجموعه مقالات همایش علوم انسانی، روان‌شناسی و علوم اجتماعی. تهران: مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما.
- شاردی مناهجی، فرشته (۱۳۹۸). بررسی سواد رسانه‌ای والدین و وابستگی به شبکه‌های اجتماعی در دانش‌آموزان ۶ تا ۱۹ سال مدارس شهر زنجان سال ۱۳۹۶. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز.
- شریفی، مهدی؛ کرمی نومیوندی، سجاد (۱۳۹۷). بررسی ابعاد آموزش سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی کشور. دوفصلنامه دین و ارتباطات. ۲۵ (۲): ۱۴۰-۱۱۱.
- شکرخواه، یونس (۱۳۸۸). سواد رسانه‌ای چیست؟. تهران: همشهری آنلاین.
- شکری، فرزانه؛ صادقی، پریسا (۱۳۹۴). معلم و دانش رسانه‌ای نیازمندی‌ها و ضرورت‌ها. مجموعه مقالات سومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران.
- صفیان بلداجی، رضوان؛ حسینی خواه، علی؛ باقری، خسرو؛ علی عسگری، مجید (۱۳۹۸). طراحی الگوی برنامه درسی خرد با تأکید بر دیدگاه استنبرگ. فصلنامه مطالعات برنامه درسی. ۱۴ (۳): ۷۸-۳۷.
- عبدالوهابی، مرضیه؛ مهرعلیزاده، یداله؛ پارسا، عبدالله (۱۳۹۵). بررسی موانع استقرار مدارس هوشمند در دبیرستان‌های دخترانه شهر اهواز از دیدگاه معلمان و مدیران. دوفصلنامه علوم تربیتی. ۲۳ (۱): ۸۰-۵۵.
- عجم، علی‌اکبر؛ یعقوبی، عذرا (۱۳۹۹). بررسی تأثیر میزان سواد رسانه‌ای معلمان با گرایش به تفکر انتقادی آنان. فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری. ۲ (۲): ۷۹-۶۰.
- عیدی زاده، طاهر (۱۳۹۲). سواد رسانه‌ای و انتخاب بازی‌های رسانه‌ای. فصلنامه کتاب ماه علوم اجتماعی. ۸۸-۸۳ (۸۹): ۸۳-۸۸.

آسیب‌شناسی کیفی درس تفکر و سواد رسانه‌ای دوره متوسطه در مرحله اجرا کرمی نامیوندی، سجاد (۱۳۹۵). طراحی سیاستگذاری آموزش سواد رسانه‌ای در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی کشور ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.

کریمی، حامد؛ رزاق خواه، امین (۱۴۰۱). شهروند آگاه: سواد رسانه‌ای، چالش‌ها و فرصت‌ها. تهران: بید.

محمودی، سیروس (۱۳۹۷). بررسی برنامه درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم بر مبنای توجه به مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای. فصلنامه جامعه، فرهنگ و رسانه. ۷ (۳): ۹۵-۱۱۲.

مشهدی، حمیدرضا (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی برنامه درسی کشورهای منتخب با تاکید بر توسعه سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشجوی معلمان. فصلنامه مطالعات برنامه درسی. ۱۷ (۱): ۹۵-۱۲۴.

معتضدی، سینا (۱۳۹۳). پیشنهاد الگوی بومی ارتقاء سواد رسانه‌ای نوجوانان در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه بیرجند.

ناظمی، زهرا (۱۳۹۵). بررسی میزان سواد رسانه‌ای و اعتماد نسبت به رسانه‌ها در مدیران دوره دوم متوسطه آموزش و پرورش شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

نامور، معصومه؛ ترکیان تبار، منصور (۱۳۹۶). نقش و تأثیر سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی دانش‌آموزان. مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی توسعه و ترویج علوم انسانی در جامعه.

نجفی، حسن؛ زارع زردینی، آرش (۱۳۹۹). فاصله تربیتی بین مدرسه و جامعه. فصلنامه رشد آموزش علوم اجتماعی. ۲۳ (۱): ۱۱-۱۰.

نجفی، حسن؛ ملکی، حسن؛ سبحانی نژاد، مهدی؛ مصباح، علی (۱۴۰۰). طراحی الگوی برنامه درسی هویت دینی در دوره اول متوسطه. فصلنامه مطالعات برنامه درسی. ۱۶ (۲): ۵۹-۹۲.

نصیری، بهاره؛ بختیاری، آمنه (۱۳۹۸). بررسی و نقد کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای (شاخه‌های نظری-فنی حرفه‌ای - کاردانش) پایه دهم دوره متوسطه ۱۳۹۵. فصلنامه رسانه. ۳۰ (۲): ۲۷-۴۲.

هاشمی، شهناز (۱۳۹۶). ارزشیابی پایانی تفکر و سواد رسانه‌ای (اختیاری) پایه دهم مشترک کلیه رشته و شاخه‌های دوره دوم. طرح پژوهشی. تهران: دفتر تألیف و برنامه‌ریزی درسی.

یزدانی، فریدون (۱۳۹۷). شناسایی چالش‌های پیش‌روی برنامه‌ریزی برای هوشمندسازی مدارس غیرانتفاعی شهر همدان. دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی. ۷ (۲): ۸-۲۳.

یزدیان، امیر (۱۳۹۰). سواد رسانه‌ای انتقادی: بررسی موردی سطح سواد رسانه‌ای دانشجویان کارشناسی ارشد تحقیق در ارتباطات دانشکده صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه صدا و سیما.

- Bedford, D (2021). Evaluating Confidence in Information Literacy: A Red/Amber/Green Approach. *Journal of Information Literacy*. 15 (1): 96-104.
- Douglas, K, Funk, S, Share, J (2019). Critical Media Literacy as Transformative Pedagogy. In book: *Journalism and Ethics: Breakthroughs in Research and Practice* Publisher: IGI Global.
- Fedorov, A. Levitskaya, A. & Camarero, E (2016). Curricula for Media Literacy Education According to International Experts. *European Journal of Contemporary Education*. 17 (3): 324-334.
- Halloway, I. Wheeler, S (2009). *Qualitative research in nursing and healthcare*. Wiley-Blackwell.
- Hattani, H, A (2019). Media Literacy Education in Secondary School: Teachers' Attitudes. *Journal of Media Research - Revista de Studii Media*. 12 (33): 5-26.
- Hobbs, R., Jensen, A (2013). The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 1 (1). Retrieved from <https://digitalcommons.uri.edu/jmle/vol1/iss1/1>
- Hobbs, R (2007). *Approaches to Instruction and Teacher Education in Media Literacy*.
https://mediaeducationlab.com/sites/default/files/Hobbs%202007%20Approaches%20to%20Teacher%20Education%20in%20ML_0.pdf
- Icen, M (2020). Developing Media Literacy Through Activities. *International Journal of Educational Methodology*. 6 (3): 631-642.
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) (2015).
<https://www.ifla.org/>
- Mateus, J, C (2020). The Need for Media Literacy.
<https://www.researchgate.net/publication/345260624>
- Nugent, C, Berdine, G (2018). Media Literacy. *The Southwest Respiratory and Critical Care Chronicles*. 6 (25):69-73.
- UNESCO (2011). *Media and Information Literacy curriculum for Teacher*. Edited: Alton Grizzle and Carolyn Wilson.
- Valtonen, T, Tedre, M, Mäkitalo, K, Vartiainen, H (2019). Media Literacy Education in the Age of Machine Learning. *Journal of Media Literacy Education*. 11 (2): 20-36.